

Nowak J. *Rozwijanie myślenia dywergencyjnego u dzieci w wieku przedszkolnym*, W: *Tvořivost učitele v primárním vzdělávání*, Liberec: Technická univerzita v Liberci 2008, s.143-149. ISBN 978-80-7372-422-1

dr Jolanta Nowak
UKW Bydgoszcz

Rozwijanie myślenia dywergencyjnego u dzieci w wieku przedszkolnym

The development of divergent thinking in kindergarten children

Abstrakt

Zdolność do tworzenia to dyspozycja dana każdemu człowiekowi. Istotne jest zorganizowanie odpowiednich warunków, które pozwolą uaktywnić i rozwijać potencjał twórczy jak najwcześniej. Przedmiotem referatu jest rozpoznanie poziomu rozwoju myślenia dywergencyjnego u dzieci w wieku przedszkolnym. W związku z podjętym problemem przeprowadzono w 2007 roku badania testowe grupy dzieci 4-6letnich uczęszczających do przedszkoli. Ze względu na szeroki obszar dociekań naukowych, analizę empiryczną ograniczono do czterech aspektów płynności myślenia: słownej, ideacyjnej, skojarzeniowej, ekspresyjnej.

Abstract

The ability to create is a predisposition granted to every human being. It is essential to organize appropriate conditions which will allow activating and developing the creative potential as early as possible. The subject of this paper is the recognition of the level of divergent thinking in kindergarten children. With regard to the issue raised, a test research was carried out in 2007, on subject groups of four-six-year-olds attending kindergarten. Due to a vast area of scientific inquiries, the empiric analysis has been limited to four aspects of the thinking fluency: literal, ideational, associational and expressive.

1. Aktywność twórcza dzieci i jej determinanty

Dziecko ze swej natury jest istotą twórczą, która odkrywa siebie i świat. Otaczająca rzeczywistość stanowi ogromne wyzwanie, budząc ciekawość i prowokując do działania. Dzięki podejmowaniu różnorodnych form aktywności dziecko poznaje rzeczywistość, zaczyna ją rozumieć i podejmuje próby twórczego przekształcania jej na własny użytek. To dziecięce zdziwienie, pasja z jaką zmierza ku nieznanemu oraz radość towarzysząca znalezieniu odpowiedzi wpisują się w naukowe rozumienie twórczości. Na gruncie pedagogiki twórczość rozumiana jest jako aktywność, „która nie opiera się na żadnych znanych regułach działania. Jej celem i istotą jest wychodzenie poza posiadane informacje i tworzenie lub odkrywanie nowych”(Kujawiński, 1990, s.45). Działanie twórcze powinno posiadać znamiona nowości przynajmniej dla samego podmiotu tworzącego. Można je rozpatrywać w kilku aspektach: atrybutywnym jako wytwór działalności ludzkiej, procesualnym jako swoisty akt tworzenia, personologicznym uwzględniając osobowość twórcy oraz ekologicznym, obejmującym środowiskowe uwarunkowania twórczości (Uszyńska-Jarmoc, 2003, s.18-59).

Nowocześnie ujmowana edukacja o nachyleniu konstruktywistycznym przypisuje ogromne znaczenie rozwijaniu aktywności twórczej dziecka. U jej podstaw leży myślenie twórcze (wymiar procesualny), którego istotą jest „wytwarzanie informacji nowych, nie nabytych w trakcie uczenia się, ale powstałych przy wykorzystaniu informacji już posiadanych przez podmiot”(Polus

-Rogalska, 2002, s.109). Myślenie to ma charakter dywergencyjny, bowiem zachodzi wówczas, gdy sytuacja problemowa dopuszcza rozmaite rozwiązania.

Zadaniem osób dorosłych jest zorganizowanie odpowiednich warunków, które pozwolą uaktywnić i rozwijać potencjał twórczy dzieci jak najwcześniej. Należy mieć na uwadze zarówno wymiar materialny jak i personalny otoczenia. Z jednej strony trzeba zadbać o dobrze zorganizowaną i bogatą w bodźce polisensoryczne przestrzeń edukacyjną. Z drugiej zaś warto uświadomić sobie, jak ważna jest sama postawa wobec dzieci, która powinna być oparta na Rogersowskiej triadzie: kongruencji, akceptacji i empatycznym rozumieniu (Kościelniak, 2004, s. 29-30). Jak podkreśla M. Sobieszczyk (2008) „kreatywni, wyposażeni w kompetencje emocjonalne nauczyciele są niezastąpieni w sterowaniu trudnym procesem rozwijania wszystkich, często nie do końca odkrytych możliwości i zdolności dzieci. Od twórczych działań nauczycieli, ich zapatrywań, umiejętności i mądrości zależy jakość nauczania i wychowania” (s.325).

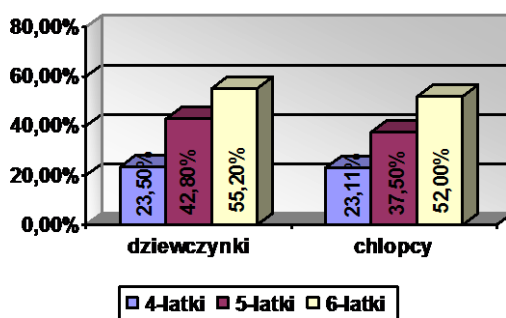
2. Uwarunkowania endogenne myślenia dywergencyjnego w świetle badań własnych

W roku 2007 podjęto badania naukowe, których celem było poznanie wpływu czynników biologicznych na poziom myślenia dywergencyjnego dzieci w wieku przedszkolnym. Ze względu na szeroki obszar badanego zagadnienia analizę empiryczną ograniczono do jednego z podstawowych wskaźników twórczości, jakim jest płynność myślenia. Jest to parametr o charakterze ilościowym. Pozwala zmierzyć liczbę wytworzonych pomysłów w związku z postawionym zadaniem problemowym. Diagnozę płynności myślenia zrealizowano w czterech aspektach: słownym, skojarzeniowym, ekspresyjnym i ideacyjnym.

Procedurę badawczą przeprowadzono z wykorzystaniem testu sprawdzającego, który został specjalnie opracowany na użytek badań. Był to test ustny, a jego forma została dostosowana do możliwości psychofizycznych adresata, którym uczyniono dzieci w wieku od 4 do 6 lat. Ogółem przebadano 114 dzieci uczęszczających do przedszkoli na terenie miasta Bydgoszczy.

Oceny poziomu myślenia dywergencyjnego dokonano porównując liczbę rozwiązań wygenerowanych przez dzieci z hipotetycznie założonym wynikiem. Przy czym nie uwzględniano podczas sumowania udzielonych odpowiedzi różnych ujęć tego samego rozwiązania.

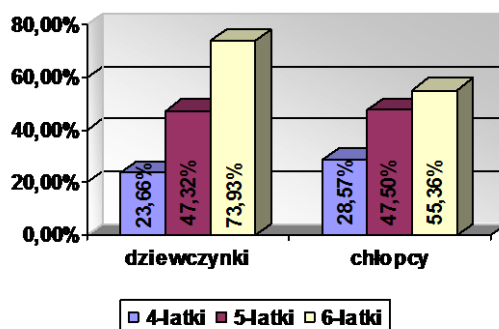
Jako pierwszy poddano analizie wskaźnik płynności słownej, który związany jest z umiejętnością przywoływania z pamięci oraz tworzenia jak największej liczby słów spełniających określone warunki formalne.



Rycina 1. Poziom płynności słownej prezentowany przez dzieci w badanych grupach przedszkolnych

Analiza uzyskanych wyników pozwala zauważyć różnice, jakie wystąpiły w obszarze płynności słownej między dziećmi z poszczególnych grup wiekowych. Wskaźnikiem była liczba utworzonych wyrazów, które rozpoczynały się lub kończyły na podaną sylabę. Czynnikiem decydującym o zaistniałych rozbieżnościach z pewnością jest poziom zasobów leksykalnych, głównie w odniesieniu do słownictwa czynnego. W miarę jak rozszerza się przestrzeń eksploracyjna dziecka, intensyfikacji ulegają kontakty społeczne, co w naturalny sposób przyczynia się do rozwoju sprawności językowej. Dzieci zaczynają dostrzegać i rozumieć rolę języka w komunikacji, bawią się językiem i podejmują twórczą aktywność językową. Ponadto język staje się obiektem poznania: zaczynają świadomie go używać, opanowują reguły języka, przyswajają zasady budowania wypowiedzi, nabywają kompetencję językową i komunikacyjną. Jak wynika z badań, czynnikiem różnicującym wybory leksykalne jest również płeć dziecka. O ile w grupie czterolatek płynność słowna u badanych dzieci jest na zbliżonym poziomie, to już u pięcioletków i u sześciolatek relacje te zmieniają się na korzyść dziewczynek. Przyczyną zaistniałej sytuacji mogą być odmienne preferencje w sposobie wyrażania się. Dziewczynki lubią mówić, chłopcy natomiast wolą działać.

Płynność skojarzeniowa to kolejny aspekt myślenia dywergencyjnego. Ujawnia się ona w toku przywoływania słów, obrazów, czynności spełniających określone wymagania treściowe.

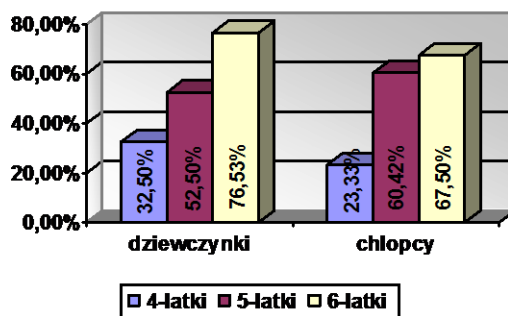


Rycina 2. Poziom płynności skojarzeniowej prezentowany przez dzieci w badanych grupach przedszkolnych

Na podstawie zgromadzonych danych empirycznych z całą pewnością należy stwierdzić, że wiek w znaczącym stopniu wpływa na sprawność tworzenia skojarzeń i ich bogactwo w związku z przedstawionym rysunkiem oraz podanym słowem. Co ciekawe, różnice również są widoczne, gdy rozpatrujemy wyniki, uwzględniając płeć dzieci. Szczególne rozbieżności dostrzegamy u sześciolatek, gdzie dziewczynki uzyskały o 18,57% lepsze wyniki w porównaniu ze swoimi kolegami z grupy. Bazą do tworzenia skojarzeń jest wiedza uprzednia dzieci oraz ich wcześniejsze doświadczenia. Natomiast narzędziem są czynności umysłowe począwszy od analizy i syntezy, umożliwiających porównywanie obiektów, aż po abstrahowanie i wyprowadzanie wniosków oraz uogólnień. Pozwalają one na zestawienie nowej informacji z wcześniej utworzonymi prototypami kategorii umysłowych. Na podstawie rozpoznanych cech charakterystycznych obserwowanego bodźca następuje wyszukanie obiektów, które będą posiadały określone właściwości lub będą odpowiadały wskazanym kryteriom. U młodszych dzieci będą to głównie reprezentacje obiektów wyrażone za pomocą aktów motorycznych. Wraz z

rozwojem sfery poznawczej pojawią się reprezentacje ikoniczne w postaci obrazów, rysunków, diagramów, które stopniowo będą zastępowane kodem symbolicznym wyrażonym za pomocą języka mówionego lub pisanego.

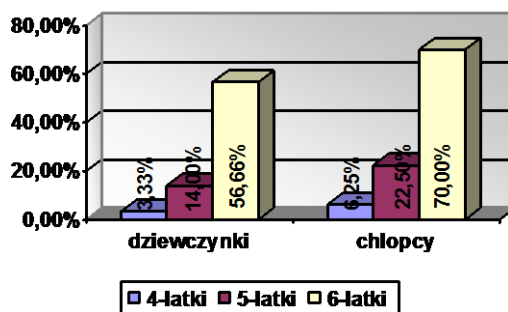
Umiejętność formułowania nowych całości, tworzenia nowych połączeń ze znanych części określana jest mianem płynności ekspresyjnej. Stanowi ona trzeci z wyróżnionych wskaźników płynności myślenia.



Rycina 3. Poziom płynności ekspresyjnej prezentowany przez dzieci w badanych grupach przedszkolnych

Z przeprowadzonych obliczeń wynika, że zdolność do ekspresji twórczej wzrasta wraz z wiekiem. Jest uwarunkowana biologicznie, a jej źródła tkwią w naturalnych potrzebach dziecka, jak potrzeba wyrażania siebie, komunikowania innym własnych przeżyć, uczuć, sposobu postrzegania i rozumienia świata. Może przybierać różnorodne formy, które ulegają zmianom wraz z rozwojem psychofizycznym dziecka. Najbardziej pierwotna jest ekspresja mimiczna. Z czasem zaczyna jej towarzyszyć ekspresja ruchowa. Natomiast z chwilą opanowania języka na plan pierwszy wysuwa się ekspresja słowna. Ta właśnie forma ekspresji została uwzględniona w prowadzonych badaniach. Dzieci miały dokończyć opowiadanie oraz ułożyć tytuły do obrazków. Okazało się, że dziewczynki lepiej poradziły sobie z wykonaniem zadań niż chłopcy w ich wieku. Zapewne wynika to z faktu, iż dziewczynki chętniej podejmują aktywność werbalną w porównaniu z chłopcami, dzięki czemu dysponują większym doświadczeniem językowym. Wyraźnie zaznaczający się progres w osiąganiu płynności ekspresyjnej wśród badanych dzieci jest pochodną rozwoju procesów poznawczych: spostrzegania, uwagi, pamięci, mowy i myślenia. One bowiem warunkują zakres i sposób odbioru informacji, jej przyswajanie, przetwarzanie, umiejętność łączenia z wcześniejszym doświadczeniem, co w konsekwencji prowadzi do konstruowania treści mających nową jakość.

Ostatnim z badanych wskaźników jest płynność ideacyjna. Miarą tej zdolności jest liczba generowanych pomysłów, związanych z nowym zastosowaniem znanych przedmiotów.



Rycina 4. Poziom płynności ideacyjnej prezentowany przez dzieci w badanych grupach przedszkolnych

Jak pokazują uzyskane wyniki badań, zdolność wytwarzania nowatorskich rozwiązań, przełamywania stereotypów w myśleniu jest rzeczą niezwykle trudną, szczególnie w odniesieniu do małych dzieci. Badanym zasugerowano, aby podali jak największą liczbę zastosowań takich przedmiotów, jak: szklanka, łyżka, parasol oraz sznurek. Okazało się, że dzieci czteroletnie praktycznie nie wyszły w swoich propozycjach poza typowe wykorzystanie wskazanych przedmiotów. Starsze przedszkolaki prezentowały większą swobodę i pomysłowość w wysuwaniu nowych, oryginalnych zastosowań, przy czym zdecydowanie bogatsza wyobraźnia cechowała chłopców w poszczególnych grupach wiekowych. Ich sposób postrzegania rzeczywistości, przetwarzania informacji często różni się od dziewczęcego oglądu świata. Wynika to z odmiennych zainteresowań, większej aktywności eksploracyjnej oraz częściej podejmowanych działań konstrukcyjnych, mających na celu przeobrażenie otoczenia fizycznego na swój własny użytek i dostosowywanie do osobistych potrzeb.

Jak wynika z podjętych rozważań zdolność myślenia twórczego to forma inteligencji, w którą wyposażony został każdy człowiek. Problem w tym, co zrobi on z otrzymanym darem, czy będzie miał warunki sprzyjające rozwijaniu tej umiejętności intelektualnej. Dlatego tak istotne jest, aby już w przedszkolu stosować takie formy pracy, które będą pobudzały twórcze zachowania dzieci, rozwijały ich kreatywność, otwartość i budziły odwagę w podejmowaniu nowych wyzwań.

Literatura:

- Kościelniak M. (2004), Zrozumieć Rogersa. Studium koncepcji pedagogicznych Carla R. Rogersa, Kraków.
- Kujawiński J. (red.) (1990), Rozwijanie aktywności twórczej uczniów klas początkowych, Warszawa.
- Polus-Rogalska K. (2002), Czy „myśleć” znaczy tylko racjonalnie?, Bydgoszcz.
- Sobieszczyk M. (2008), Kreatywny nauczyciel – warunek twórczej edukacji dziecka?, [w] K. Denek, K. Zatoń, A. Kwaśna (red.), Edukacja Jutra tom 2, XIV Tatrzańskie Spotkania Naukowe, Wrocław.
- Uszyńska-Jarmoc J.(2003), Twórcza aktywność dziecka. Teoria – rzeczywistość – perspektywy rozwoju, Białystok.

Adres:

dr Jolanta Nowak, adiunkt
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Instytut Pedagogiki
Zakład Pedagogiki Przedszkolnej
ul. Chodkiewicza 30
85 – 069 Bydgoszcz
e-mail: nowakjolanta@wp.pl